

ВСТУП

У Божому задумі про творіння людина виступає її вінцем. Вона покликана, уподібнюючись до Бога, стати Богом за благодаттю. Це покликання здійснюється завдяки воплоченню Сина Божого Ісуса Христа: «Бог став людиною, щоб людина стала Богом». Христос звершує спасіння людини та всього творіння від гріха, який запанував внаслідок гріхопадіння прародичів. Тому воплочений Син Божий є нашим Спасителем, якого послав Отець, «щоб кожен, хто вірує в нього, не загинув, а жив життям вічним» (Йо 3, 16).

Ось чому вивчення христології завжди є актуальним для християн. У історичному процесі формування христологічного богослов'я головною проблемою було намагання раціонально окреслити таїнство Боговтілення. Підміна його антиномічності приводила до богословської редукції. При такому підході Христос зводився або лише до Бога, або лише до людини, а це вихолощувало сотеріологічний сенс Його воплочення.

Прикладом такого підходу у сповідуванні таїнства воплочення Христа є постать Аполінарія, єпископа Лаодикійського. А прикладом антиномічного богословлення про Христа виступають кападокійські Отці, христологічній полеміці з Аполінарієм яких ми і присвятили нашу дипломну роботу.

Основним завданням цієї праці є спроба висвітлити полеміку про воплочення Сина Божого Отців-кападокійців з Аполінарієм як важливий етап становлення і розвитку христологічного богослов'я. Адже до цього часу проблематика воплочення Христа задовольнялася лише загальними постулюваннями. Кападокійці, спростовуючи вузько-раціональний підхід єпископа Лаодикії, врахували всі його неточності, особливо термінологічні, і першими запропонували власний, згідний з вірою Отців-попередників, глибший антиномічний погляд на Боговтілення. Цей погляд ліг в основу христологічного догмата Халкедонського Вселенського Собору.

Христологічні дебати між обидвома сторонами, які мали місце у IV ст., є актуальними й досі. Як в ті далекі часи, так і сьогодні Богопізнання є викликом для людського розуму. Тому як тоді, так і сьогодні існує амбіція людського розуму в повноті осягнути таїнство Божого Промислу. Натомість описувана нами полеміка у своєму висновку дає зрозуміти, що неможливо лише раціональним шляхом осягнути Божий задум про спасіння творіння від гріха, яке звершив Христос.

Для розкриття теми наше дослідження побудуємо за наступною схемою: два розділи, кожний з яких містить по три пункти. У першому розділі «Єресь Аполінарія Лаодикійського» зробимо всесторонній аналіз ересі Аполінарія, єпископа Лаодикії, який є однією із ключових постатей в історії християнського богослов'я IV ст. та християнської думки в цілому. Без цього аналізу важко зрозуміти процес формування і розвитку христології. Саме не зовсім вдалі Аполінарієві філософсько-раціональні рефлексії над Особою Спасителя та способом Його воплочення стали мотивом для святоотцівської реакції та, відповідно, окреслення антиномічної таємниці Боговтілення. З одного боку, він був ревним захисником тріадології нікейської віри, проте пішовши хибним шляхом у богословленні про Христа, лаодикієць не уникнув фундаментальних помилок й увійшов в

історію християнства під клеймом еретика.

У першому розділі роботи ми розглянемо передумови богословських пошуків Аполінарія Лаодикійського. Розглянемо життєпис лаодикійського єпископа, його формацію як богослова, вплив на неї окремих осіб та тогочасних богословських центрів. Далі перейдемо безпосередньо до аналізу христологічного вчення Аполінарія. У нього ми включимо розуміння єпископом Лаодикії антропології, а тоді й єдності Божої та людської природ у Христі, яку лаодикієць визначив христологічною формулою «єдина воплочена природа Бога Слова» (гр. «μία φύσις τοῦ θεοῦ λόγου σεσαρκωμένη»).

У другому розділі нашої праці – «Антиномічна христологія кападокійців проти раціональної Христології Аполінарія» – проаналізуємо послідовну відповідь кападокійських Отців на основні христологічні помилки Аполінарія, а також окреслимо їхню хронологію. Кападокійські Отці – це збірна назва групи великих Отців Церкви IV ст. – св. Василія Великого, св. Григорія Богослова та св. Григорія Ніського. Їхньою найбільшою заслугою є остаточне завершення осмислення догмату про Пресвяту Тройцю. Вміло використовуючи для цієї мети античну філософію як інструментарій для пояснення християнського Об'явлення про Тройцю, кападокійці успішно застосували свій підхід і до христології у полеміці з єпископом Лаодикії.

Найперше ми проаналізуємо антропологічні аргументи Отців-кападокійців на користь цілісної людської природи Христа, що Аполінарій заперечував. Далі ми розглянемо те, як кападокійці, на противагу лаодикійському єпископу, вирішили питання суб'єктності у Христі, тобто питання єдності Його Особи. Насамкінець опишемо вчення кападокійських Отців про єдність Божої і людської природи у Христі.

Дослідники, які розглядали христологічну полеміку Отців-кападокійців з Аполінарієм Лаодикійським, представляють її у різноманітних контекстах: богословському, філософському, історичному. У нашій праці ми намагатимемося органічно поєднати кожен з них.

Джерелами для написання нашого дослідження послужили твори самих кападокійців, де наводяться аргументи Аполінарія, та напрацювання відомих дослідників, починаючи з ІХХ ст. і до теперішнього часу. Серед праць кападокійських Отців ми найбільше використовували «Спростування думок Аполінарія: Антиритик» св. Григорія Ніського та «Послання 3, До Кледонія, проти Аполінарія – перше» св. Григорія Богослова. Для розкриття теми праці також було використано твори наступних авторів: А. Спаський, В. Несмелов, Г. Беневич, А. Лебедев, В. Лур'є, С. Булгаков, А. Карташев, І. Мейєндорф, Б. Дейлі, М. Гарріс, Р. Ортон та інші.

Поєднання широкого кола авторів, які жили в різний час, в різних країнах, виховувалися в різноманітних богословських осередках, сподіваємося, позбавить дипломну працю односторонності, сприятиме різносторонньому висвітленню теми запропонованої нами христологічної полеміки.

У представленій дипломній праці ми використовуватимемо такі методи дослідження: аналізу, синтезу та порівняння. Перші два методи допомогли нам дослідити чимало джерел для вивчення поставленої проблематики та структурувати матеріал дослідження в логічному порядку. Завдяки ж методу порівняння ми спробували представити різні погляди на оцінювання ересі Аполінарія.

Варто зазначити, що наша робота не претендує на вичерпність у висвітленні цієї теми, проте сподіваємося, що вона послужить заохоченням для тих, хто надалі розвиватиме та досліджуватиме це питання.

ВИСНОВКИ

У нашій дипломній роботі ми намагалися проаналізувати христологічну полеміку Отців-кападокійців з Аполінарієм, єпископом Лаодикії. Наше завдання полягало у тому, щоб представити її як першу спробу і, водночас, фундаментальний поштовх для подальшого розпрацювання христологічного богослов'я методом антиномії.

У першому розділі дослідження ми розглянули ересь Аполінарія Лаодикійського та її передумови. Внаслідок того, що вже змалку лаодикієць був оточений високоінтелектуальним середовищем риторів, у юнацькі роки виховувався під впливом філософських течій а також, в подальшому, провадив дружбу з представниками елінського язичництва, в Аполінарія сформувалася його серйозна філософська освіченість. Такий базис, як ми дійшли до висновку, став для лаодикійського єпископа непоборною спокусою, якій він піддався, коли намагався логічно-раціонально збагнути та описати Таїнство втілення Сина Божого, тим самим його спростивши.

Далі ми зауважили, що першочергово наслідки редукції Аполінарієм богослов'я виявилися у його погляді на склад людини – антропології. На цьому етапі богословлення головною проблемою лаодикійця стало ототожнення найвищої ланки людського устрою, духа або ж ума з її особою. Ще одним слабким місцем у розумінні єпископом Лаодикії людини стало онтологічне приписання гріха з усіма його наслідками людській природі. І остання проблема його антропології полягала у неправильному, збідненому прочитанні біблійного терміну «плоть», який Аполінарій, замість прийняття цього слова у збірному значенні цілісної людини розумів так, як воно перекладалося грецькою мовою – «тіло у протиставленні до душі та духа».

Нарешті ми побачили, що оскільки антропологічне питання нерозривно пов'язане з питанням христологічним, лаодикієць свої редукції у погляді на людину спроектував на розуміння Особи Христа, зокрема способу Його вочленення. Помилково навчаючи, що ум людини є її особою, Аполінарій висновкував про те, що для збереження єдності в Спасителєві необхідно відкинути в Його людській природі ум як особу. Тоді місце ума посіла б Особа Сина Божого, таким чином утворюючи небесну людину. Саме такий христологічний шлях, як переконував лаодикійський єпископ, єдиний правильний і унікає визнання в Христі двох осіб, так званих двох синів, що веде до розуміння Христа як «кентавра».

У другому розділі праці ми здійснили спробу подати послідовну відповідь кападокійців на кожен з етапів Аполінарієвої ересі. Перш за все ми звернулися до вчення про людину у поданні його кападокійськими Отцями. Згідно із їхньою антропологією ум людини не є її особою. Ум – це та частина людської природи, в якій є Божий образ, інтелектуальні здібності, життєва сила. В Христі він також є зв'язковою ланкою між Його людськістю та Божеством. Онтологізацію гріха в природі людини, пропоновану Аполінарієм Лаодикійським, Отці-кападокійці спростували думкою про те, що гріх не має буттєвого статусу, а є, радше, відсутністю добра. Про гріх, до моменту упадку, людина не могла і здогадуватися. Тому кападокійці окреслили поняття гріха не як обов'язковий стан людської природи, а як наївну помилку людини. Щодо неповного розуміння єпископом Лаодикії слова «плоть», то кападокійські Отці, наводячи й інші подібні приклади зі Святого Письма, пояснювали його у значенні цілої людини, з умом, за принципом «частина замість цілого». І підсумковим, найголовнішим аргументом кападокійців проти неприйняття Аполінарієвим Христом людського ума став аргумент сотеріологічний: те, що не прийняте – не спасенне.

Так ми дослідили, що антропологія Отців-кападокійців уможлилювала прийняття Сином Божим людської природи у її повноті. Тому наступним етапом нашого розгляду стала уже їхня христологія. Першим питанням, яке ми тут розглянули, – це питання людської суб'єктності Спасителя, тобто як при наявності двох цілісних природ в Христі здійснюється суб'єктність волі та дії. Відповідь кападокійських Отців була наступною: в Христі є одна Божою Особа та дві природи. Оскільки в Спасителі є два уми, то є і дві волі, а отже і дві суб'єктності за принципом «і-і». Однак людська воля у всьому є згідна із волею Божественною. Діяв же Христос, на думку кападокійців, за принципом *communicatio idiomatum*. Він полягає у обміні властивостями обидвох природ. Тобто властивості людської природи можуть приписуватися Христу як Богові і навпаки – властивості Божої природи можуть приписуватися Христу як людині. Таким було формулювання кападокійців на протигагу односуб'єктності єпископа Лаодикії. Таким чином у нашій дипломній роботі ми дійшли до останнього пункту досліджуваної нами христологічної суперечки – безпосередньо погляду Отців-кападокійців на спосіб єдності природ у Христі. Представляючи тут насамперед пересторогу Аполінарія перед Христом як «кентавром», ми дійшли висновку, що він сам його і створив, як своєрідне зовнішнє поєднання Бога і людини, своїм покладанням виключно на раціональну логіку. Натомість ми наголосили, що таїнство Боготілення, за кападокійськими Отцями, є неосяжним і може розглядатися винятково мовою богословського парадоксу. У Христі незмінно поєдналися дві досконалі природи, однак це поєднання антиномічно є також і нероздільним. Саме при такому антиномічному підході, за висновком Отців-кападокійців, можна наблизитися до розуміння способу воплощення Христа. В процесі написання дипломної праці ми зіткнулися з рядом труднощів. По-перше, часто дослідники подавали структуру вчення обох сторін полеміки не зовсім впорядковано. Тому нам доводилося самостійно віднаходити логічну послідовність. По-друге, часом погляди науковців на окремі моменти христології Аполінарія були взаємо протиставними. Це склало додаткові труднощі у зрозумінні христологічної проблеми лаодикійця. Безперечно, ми свідомі того, що наша дипломна робота не є остаточною і довершеною у висвітленні теми христологічної полеміки Отців-кападокійців з Аполінарієм Лаодикійським, адже вона потребує детальнішого вивчення для подальших ґрунтовніших досліджень.

ВСТУП 3

РОЗДІЛ I. ЄРЕСЬ АПОЛІНАРІЯ ЛАОДИКІЙСЬКОГО 7

1. Передумови виникнення єресі 7
2. Антропологія Аполінарія 17
3. Христологія Аполінарія Лаодикійського 23

РОЗДІЛ II. АНТИНОМІЧНА ХРИСТОЛОГІЯ КАПАДОКІЙЦІВ ПРОТИ РАЦІОНАЛЬНОЇ ХРИСТОЛОГІЇ АПОЛІНАРІЯ 34

1. Людська природа Христа 34
2. Суб'єктність у Христі 44
3. Єдність природ у Христі 52

ВИСНОВКИ 60

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ 64